

Universiteit Leiden

Masterthesis

Tweede generatie Turkse moeders en hun peuters in
Nederland

*De mediërende rol van opvoedingsattituden disciplineren
tussen etnische identiteit, stress en opleidingsniveau
enerzijds en externaliserend probleemgedrag van het
kind anderzijds*

Naam: Seda Coskun / 0618764

Master: Algemene en Gezinspedagogiek

Faculteit: Sociale Wetenschappen, Universiteit Leiden

Eerste beoordelaar: Prof. dr. Judi Mesman

Tweede beoordelaar: Drs. Şengül Yağmur

September, 2010

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie die het resultaat is van een onderzoek naar externaliserend probleemgedrag van Turkse peuters in Nederland. Deze scriptie is geschreven in het kader van de Master Algemene en Gezinspedagogiek aan de Universiteit van Leiden.

Het schrijven van een scriptie is een proces. Bij mij wilde dit proces maar niet beginnen. Toen ik eindelijk begon met schrijven, verliep dit niet zoals gepland waardoor ik steeds terugviel naar het begin van het proces. Daarom heb ik langer over gedaan om tot het eindresultaat te komen. ‘Success is going from failure to failure without loss of enthusiasm’ luidt een gezegde. Gelukkig bleef ik enthousiast om mijn einddoel te halen.

Deze scriptie had ik nooit kunnen schrijven zonder hulp en steun van een aantal mensen. In het bijzonder wil ik mijn begeleidster prof. dr. Judi Mesman bedanken. Dankzij haar feedback heb ik mijn eigen werk kritisch kunnen bekijken. Ook haar snelle reactie op mijn e-mails, wat elke student als een eigenschap van haar zou noemen, en de manier waarop ze feedback gaf, motiveerde mij om door te zetten. Eveneens gaat een dankwoord uit naar mijn tweede beoordelaar Drs. Şengül Yağmur. Şengül abla, ontzettend bedankt voor je feedback en steun. Onze gesprekken deden mij goed waardoor ik weer ‘opgeladen’ was om door te zetten, wat er ook gebeurde.

Tot slot wil ik mijn vrienden en familie bedanken. Ondanks dat ik af en toe gek werd van de vraag: ‘Wanneer ben je klaar’, zou ik zonder hun steun dit niet gehaald hebben. Ontzettend bedankt allemaal!

Anne, baba, Medine ve Berkay, benim için zorlu geçen bu süreçte hep yanımda olduğunuz için ve her şekilde desteğinizi eksik etmediğiniz için çok teşekkür ederim. Belki klişe olacak ama sizler olmasaydınız bitiremezdim. Medine, özellikle beni her durumda güldürmeyi başaran şakaların olmasaydı!

Seda Coskun

Dordrecht, september 2012

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek was het analyseren van de relatie tussen stress, etnische identiteit, opleidingsniveau van de tweedegeneratie Turkse moeders in Nederland en externaliserend probleemgedrag van hun peuters. Hierbij werd gekeken of de genoemde relatie gemedieerd werd door de opvoedingsattituden van moeders over disciplineren. In totaal hebben 65 tweedegeneratie Turkse moeders vragenlijsten ingevuld. In dit onderzoek is geen bewijs gevonden dat er een relatie is tussen stress, etnische identiteit, het opleidingsniveau van de moeder enerzijds en externaliserend probleemgedrag van het kind anderzijds. Tevens was er ook geen bewijs voor mediatie door een autoritaire of autoritatieve opvoedingsstijl. Er is wel een samenhang gevonden tussen verschillende onafhankelijke variabelen.

Opleidingsniveau blijkt samen te hangen met dagelijkse stress. Werken onder hoge werkdruk komt vooral voor bij beroepen waarvoor een hoog opleidingsniveau is vereist. Ook hebben deze moeders thuis een verzorgende taak waardoor de kans groter is dat zij meer dagelijkse stress ervaren. Een andere opvallend resultaat is dat een sterke Turkse identiteit samenhangt met de autoritaire opvoedingsstijl. In tegenstelling tot de verwachtingen hangt een sterke Turkse etnische identiteit ook samen met een autoritatieve opvoedingsstijl en is er een significant positief verband tussen beide opvoedingsstijlen. Het lijkt erop dat kenmerken van Turkse en Nederlandse opvoedingsstrategieën samengesmolten zijn tot de opvoedingsstijl die de tweedegeneratie Turkse moeders toepassen.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	3
Inleiding	5
Methode	17
Resultaten	21
Discussie	26
Literatuurlijst	32

Inleiding

De Nederlandse samenleving is multicultureel en dit heeft invloed op het dagelijks leven. Regelmatig wordt er in de kranten geschreven dat de migranten moeten inburgeren of dat migrantenjongeren probleemjongeren zijn. Bij het laatst genoemde fenomeen wordt er veel naar het onacceptabele gedrag van de migrantenjongeren verwezen. Hierbij is het belangrijk om ook naar de peutertijd te kijken. In de peutertijd komt agressief en opstandig gedrag vaak voor. Er moet wel een onderscheid gemaakt worden in gedrag dat hoort bij de ontwikkeling van de peuter en het gedrag dat onder externaliserend probleemgedrag valt. Het laatst genoemde wordt als een probleem gezien terwijl het gedrag dat hoort bij de ontwikkeling natuurlijk is en vrijwel bij elk kind voorkomt. Het is een bekend fenomeen dat externaliserend probleemgedrag meer voorkomt bij gezinnen uit migrantengroepen, ouders die veel stress ervaren en een lage sociaal economische status (SES) hebben. De vraag is echter waarom externaliserend probleemgedrag meer in deze gezinnen voorkomt. In deze scriptie wordt de relatie getoetst tussen de factoren stress, etnische identiteit, SES en externaliserend probleemgedrag bij Turkse peuters, met als mediator opvoedingsattituden over disciplineren.

Turkse gezinnen in Nederland

‘Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens’ luidt een bekend spreekwoord. Toch bewegen mensen zich over de hele wereld op zoek naar een beter leven. Nederland is één van de landen waar de mensen naar toe vertrokken. Het ging goed met de economie van Nederland waardoor de productie bleef groeien. Hierdoor ontstond een tekort aan arbeiders. Rond die tijd was er sprake van een hoge werkloosheid in landen rond de Middellandse Zee. De groeiende economie van Nederland en de vraag naar arbeidskrachten was een belangrijke kans voor werkloze mensen om naar Nederland te vertrekken voor een beter bestaan. Zij werden gastarbeiders genoemd. Zoals het woord ook zegt: ze waren te gast in Nederland en zouden na een periode terugkeren naar hun land van herkomst. Deze mensen hadden veelal een lage SES en van weinig opleiding genoten (Crul & Vermeulen, 2003). In de jaren tachtig werd duidelijk dat de meeste gastarbeiders niet terug zouden gaan. De Turkse gastarbeiders zijn hier een voorbeeld van. Zij vestigden zich in Nederland en

lieten hun gezinnen overkomen (Infonu, 2007). Nu is de Turkse groep de grootste migrantengroep in Nederland en bestaat uit ongeveer 389.000 mensen (CBS, 2011).

Indien migranten zich in een ander land vestigen, vindt een acculturatieproces plaats. Mogelijk geldt dit ook voor de Turkse gezinnen die zich blijvend in Nederland vestigden. Acculturatie is het proces dat tot stand komt als groepen individuen uit verschillende culturen in langdurig en direct contact met elkaar zijn, met als gevolg wijzigingen in oorspronkelijke cultuurpatronen van één of beide groepen (Berry, 1990). Acculturatie zorgt bij één groep voor meer verandering vergeleken met een andere groep. Deze groep wordt de ‘acculturating group’ genoemd. Berry (1997) maakt onderscheid in acculturatiestrategieën: integratie, assimilatie, segregatie en marginalisatie. Integratie houdt in dat er waarde wordt gehecht aan zowel de eigen identiteit handhaven als in contact zijn met andere culturele groepen. Assimilatie kenmerkt zich door het niet handhaven van de eigen culturele identiteit maar wel in contact zijn met andere culturele groepen. Segregatie is het tegenovergestelde van assimilatie: men wil de eigen culturele identiteit handhaven en wil geen relaties aangaan met andere culturele groepen. De laatste strategie is marginalisatie. Hierbij wil men zowel de eigen culturele identiteit niet behouden als relaties aangaan en onderhouden met andere culturele groepen. Integratie blijkt de meest adaptieve strategie te zijn en is geassocieerd met het beste acculturatie resultaat. Migrantengroepen delen een gemeenschappelijke identiteit met de autochtonen en toch zijn ze ook in staat om zich op een positieve manier van de meerderheid te onderscheiden (Zagefka & Brown, 2002).

Migrantengroepen worden niet als burger van herkomstland gezien maar ook niet als lid van de Nederlandse samenleving waarin ze leven. Zo ontwikkelen zij een eigen cultuur met waarden en normen uit beide culturen. Dit komt ook terug in de opvoedingsideeën en –vaardigheden van Turkse ouders die verschillen van de ideeën van hun eigen land en die van de huidige cultuur waarin ze leven (Bengi-Arslan, Verhulst, Van der Ende, Erol, 1997).

Externaliserend probleemgedrag

De Nederlandse samenleving is multicultureel en dit is terug te zien in het dagelijks leven en de nieuwsberichten. Herhaaldelijk komen de jongeren uit etnische minderheidsgroepen negatief in het nieuws. Hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld schooluitval, criminaliteit of externaliserend probleemgedrag. Externaliserend

probleemgedrag valt op omdat het naar buiten gericht is en de omgeving hier last van kan ervaren. Als men over externaliserend probleemgedrag spreekt, wordt agressief en opstandig gedrag vaak genoemd. Externaliserend probleemgedrag is vijandig ten opzichte van anderen en regeloverschrijdend. Ook impulsiviteit en hyperactiviteit kunnen genoemd worden. Het vertonen van agressief en opstandig gedrag komt vaak voor in de peupertijd. Vooral fysieke agressie doet zich voor in de leeftijd van 1 tot 3 jaar (Keenan & Shaw, 1994). Hierna neemt het af, gedeeltelijk komt dit omdat kinderen meer mogelijkheden krijgen om zich te uiten (bijvoorbeeld verbaal). Agressief gedrag bij voorschoolse kinderen blijkt een voorspeller te zijn voor anti-sociaal gedrag op een latere leeftijd. Daarom is het belangrijk om agressief gedrag onder controle te houden en kinderen te leren hoe ze hun emoties kunnen reguleren en hun impulsen onder controle kunnen houden (Keenan & Shaw, 1994).

Er zijn een aantal risicofactoren voor het ontwikkelen van externaliserend probleemgedrag. Risicofactoren zijn aspecten die gerelateerd zijn aan het kind en de omgeving die voor minder goede uitkomsten in het kind kunnen zorgen, bijvoorbeeld het welbevinden van het kind. Hierbij valt te denken aan de eigenschappen van het kind, opvoeding door de ouders en omgevingsfactoren. Kinderen met een moeilijk temperament hebben een hogere kans op het ontwikkelen van externaliserend probleemgedrag. Onder moeilijk temperament wordt verstaan: inflexibiliteit, gebrek aan doorzettingsvermogen, prikkelbaarheid, hyperactiviteit en hoge negatieve emotionaliteit (Deater-Deckard, Dodge, Bates, Pettit, 1998). Ook heeft de opvoeding die het kind krijgt een belangrijk aandeel in de ontwikkeling van externaliserend probleemgedrag. Fysieke disciplineren, inconsistente disciplineren en gebrek aan warmte en steun door de ouders zijn risicofactoren voor het vertonen van externaliserend probleemgedrag (Deater-Deckard, Dodge, Bates, Pettit, 1998). Over het algemeen leidt harde discipline tot een beperkte interactie met het kind, waarin geen rekening wordt gehouden met de opvattingen en wensen van het kind. De ouder reageert met een zware straf op het ongewenste gedrag van het kind. Er wordt volgens strikte regels opgevoed waarbij geen sprake is van overleg of discussie met het kind. Er is aangetoond dat kleuters die deze stijl van opvoeding krijgen, minder veilig gehecht zijn en meer kans hebben om vijandig te worden in tijden van stress (Thompson, Hollis, Richards, 2003). Peuters die deze stijl van opvoeding krijgen, blijken minder populair en minder behulpzaam te zijn tegenover hun leeftijdsgenootjes (Thompson, Hollis, Richards, 2003). Ten slotte kan als risicofactor

de negatieve omgeving genoemd worden, bijvoorbeeld huwelijksproblemen, lage SES, weinig steun, sociale isolatie, jong moeder zijn en het ervaren van stress (Campbell, 2002).

Verschillende risicofactoren zijn niet los te zien van elkaar en er is sprake van wederzijdse beïnvloeding. Het temperament van het kind kan het opvoeden van de ouders beïnvloeden of juist het tegenovergestelde. Risicofactoren vanuit het kind, bijvoorbeeld temperament, kunnen leiden tot risicofactoren van de ouder, bijvoorbeeld fysieke discipline. De omgevingsfactoren, zoals lage SES, huwelijksproblemen, kan invloed uitoefenen op het opvoeden en de relatie met het kind (Miller-Lewis et al, 2006). Er is sprake van equifinaliteit: verschillende risicofactoren kunnen samen tot externaliserend probleemgedrag leiden.

Opvoedingsattituden

Individuele verschillen in opvoedingsattituden van ouders kunnen tot verschillend ouderlijk gedrag leiden en dit leidt weer op zijn beurt tot verscheidene uitkomsten bij het kind (Holden & Edwards, 1989). Opvoedingsattituden kunnen negatief versterkt worden door andere risicofactoren als financiële stress en positief versterkt worden door bijvoorbeeld harmonie in een huwelijk. De leefomgeving van de ouder speelt een belangrijk rol bij het vormen van opvoedingsattituden (Thompson et al., 1999). De perceptie van de ouders wordt beïnvloed door hun eigen ideeën over opvoeden en specifieke culturele invullingen. Het is belangrijk hoe ouders over opvoeden denken en hoe ze handelen omdat dit terugkomt in de manier hoe hij hun kind opvoeden. Er zijn verschillen tussen ouders die geloven dat goed ouderschap de uitkomsten in een kind positief kan beïnvloeden en ouders die geloven dat ouderschap weinig effect heeft op het kind. Ouders die in een positief effect geloven, bekrachtigen liefde en genegenheid terwijl ouders die hier niet in geloven, discipline benadrukken (Luster & Kain, 1987).

De ideeën van de ouders over het opvoeden worden beïnvloed door hun culturele achtergrond. Hoe is de opvoeding binnen Turkse gezinnen? Er is een verschil in opvoeding tussen de Turkse gezinnen en autochtone gezinnen in Nederland. Uit onderzoek (Dekovic, Groenendaal, Gerrits, 1996) blijkt dat de Nederlandse groep in de opvoeding meer gericht is op autonomie van het kind en op sociale doelen. Uit een ander onderzoek onder Turkse ouders in Nederland (Van der Leij, Rögels, Koomen, Bekkers, 1991) komt naar voren dat Turkse ouders

voornamelijk conformistische opvoedingsdoelen zoals aanpassing en gehoorzaamheid nastreven. Ook identificatie met de Turkse etnische achtergrond en respect hebben voor volwassenen en autoriteit worden belangrijk gevonden. Ouders die zich laten beïnvloeden door conformistische doelen blijken minder ondersteunend te zijn naar hun kind toe en oefenen meer controle uit op het kind (Nijsten, 1998). Naast conformistische doelen vinden de Turkse ouders doelen als goede opleiding, het krijgen van een goede baan en maatschappelijk belangrijk. De meeste ouders uit de Turkse groep zijn zich bewust van hun lage opleiding en geringe kansen om op maatschappelijk niveau succesvol te zijn. Daarom willen zij dat hun kinderen het later beter krijgen dan zichzelf (Yerden, 2010).

Verder is het ook belangrijk om naar de opvoeding in de peutertijd te kijken. Ouderlijke sensitiviteit, gepast reageren op signalen van het kind, controle, regels en grenzen stellen, zijn belangrijke factoren in het verklaren van de frequentie en stabiliteit van agressief gedrag bij het kind. Een sensitieve en warme opvoeding in de vroege kindertijd voorspelt een veilige ouder-kind relatie dat geassocieerd kan worden met een positieve ontwikkeling van het gedrag van het kind (Yaman, Mesman, Van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg, 2010). Uit onderzoek naar Turkse moeders in Nederland blijkt dat, in tegenstelling tot de verwachtingen van de auteurs, dat er geen verschil is in door de moeders gerapporteerde externaliserend probleemgedrag bij de Turkse en Nederlandse peuters (Yaman, Mesman, Van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg, Linting, 2010). Wel was er een verschil in gedrag van de moeder naar het kind toe. Turkse moeders waren minder sensitief en gebruikten minder autoritatieve disciplineringsstrategieën dan Nederlandse moeders. Evenzeer waren ze meer intrusief, hadden meer eisen zonder uitleg en er was meer sprake van meer (fysieke) bemoeienis met de activiteit van het kind. Uit een ander onderzoek (Stevens et al., 2003) komt naar voren dat oudere Turkse kinderen (t/m 18 jaar) en hun ouders meer externaliserend probleemgedrag rapporteren vergeleken met de Nederlandse en Marokkaanse jongeren. Het onderzoek heeft ook uitgewezen dat Turkse jongeren, vergeleken met de twee andere groepen, thuis en op school meer waarde hechten aan het conformisme.

Stress in het dagelijks leven en in de partnerrelatie

Stress in het dagelijks leven speelt een belangrijke rol bij de ontwikkeling van externaliserend probleemgedrag bij kinderen. Ouders die stress ervaren, kunnen

negatieve gevoelens tegenover zichzelf hebben maar ook tegenover kind(eren) (Deater-Deckard, 1998). Deze negatieve gevoelens zijn ook van invloed op de opvoeding. Ook heeft stress negatieve gevolgen voor ouderlijke competenties. Ouders die een kind met externaliserend probleemgedrag hebben en stress ervaren, vinden dat ze minder (emotionele) steun hebben aan elkaar. Daarnaast/tevens zijn er aanwijzingen dat het ervaren van veel dagelijkse stress meer negatieve invloed heeft op ouders dan ingrijpende gebeurtenissen in hun leven (Kliewer & Kung, 1998). Dit heeft invloed op het ouderschap, de opvoedingsattituden en indirect op het gedrag van het kind. Dagelijkse stress komt vaker voor en staat dicht bij het kind. Routine, flexibiliteit en steun ontbreken meestal wanneer dagelijkse stress op hoge mate ervaren wordt. Dit beïnvloedt het gedrag van de ouders naar het kind toe. Gezinnen waarin veel conflicten voorkomen, ouders met gedrag dat niet voorspelbaar is en die niet flexibel zijn in het nemen van beslissingen geven kinderen niet het gevoel dat ze om kunnen gaan met bepaalde situaties en dat ze de stress kunnen verminderen (Kliewer & Kung, 1998). Kinderen het goede voorbeeld geven en leren hoe ze om moeten gaan met stressvolle situaties, helpt kinderen bij het beoordelen van situaties en structureren van de thuisomgeving zodat ze zich veilig voelen. Dit bevordert ook hun zelfredzaamheid en competentie in emotieregulatie (Kliewer & Kung, 1998). Het kind maakt verschillende ontwikkelingsfasen door en hierdoor leren ze steeds meer vaardigheden aan en kunnen ze meer. Dit vraagt om specifieke veranderingen van de ouders. Zij moeten leren omgaan met aan ontwikkeling gerelateerde veranderingen van hun kind en dit kan voor stress zorgen (Crnic & Booth, 1991).

De kwaliteit van de partnerrelatie is ook een belangrijke voorspeller van externaliserend probleemgedrag bij kinderen. Kinderen uit conflictgezinnen, waarin vaak geweld voorkomt, blijken een grotere kans te hebben op het ontwikkelen van gedragsproblemen dan kinderen uit gezinnen zonder conflict (Holden & Ritchie, 1991). Een verstoorde relatie en vooral onopgeloste discussies in conflictgezinnen hebben direct of indirect negatieve invloed op het kind (Katz & Gottman, 1993). Deze resultaten worden in een recent onderzoek bevestigd (McCoy, Cummings, Davies, 2009). Destructieve conflicten zijn negatief gerelateerd aan een warme opvoeding. Een verstoorde relatie tussen ouders kan op verschillende manieren aan het gedrag van het kind gekoppeld worden. De drie meest voorkomende manieren zijn: kinderen nemen het ouderlijke gedrag over, kinderen laten ongewenst gedrag zien om de aandacht van de ouders af te leiden en als gevolg van onenigheid gebruiken ouders

verschillende opvoedingsstrategieën. Er bestaat een kans dat een negatieve relatie tussen de ouders de opvoedingsstrategieën beïnvloedt. Ouders die een verstoorde relatie met elkaar hebben, zullen minder positief zijn en meer gebruik maken van negatieve disciplineringsstrategieën dan ouders die geen verstoorde relatie hebben. Bijvoorbeeld, een ouder die geweld gebruikt tegen de partner, heeft waarschijnlijk meer negatieve interacties met het kind (Holden & Ritchie, 1991). Uit ander onderzoek (Burgess & Conger, 1978) is gebleken dat gewelddadige ouders minder interactie en vooral minder positieve interactie hebben met het kind. Hier tegenover staat dat ze vaker een interactie hebben die gekenmerkt wordt door woede en straf. Evengoed worden deze resultaten in een andere studie bevestigd. Kinderen die getuige zijn van geweld, ook al is het niet bij henzelf, ervaren negatieve gevolgen hiervan, zoals psychische gevolgen of een verstoorde socialisatie (Kitzmann, Gaylord, Holt, Kenny, 2003).

Een ander gevolg van een verstoorde relatie tussen ouders, is een inconsistente disciplineringsstrategieën. Dit kan voortkomen uit het feit dat er weinig communicatie is tussen ouders en onenigheid over het opvoeden waardoor ouders verschillende disciplineringsstrategieën hanteren (Holden & Ritchie, 1991). De vijandigheid tussen ouders zorgt voor een onprettige thuisomgeving en dit heeft negatieve invloed op de kinderen (Vandewater & Lansford, 1998). Blootstelling van kinderen aan ruzie tussen de ouders veroorzaakt stress, boosheid en fysiek agressieve gedragingen bij kinderen (Cummings, 1987).

Etnische identiteit

Etnische identiteit verwijst naar de mate waarin iemand zich verbonden voelt met zijn/haar etnische afkomst en de betrokkenheid met de etnische groep. Hierbij valt te denken aan positieve evaluatie van de etnische groep, interesse in en kennis over de etnische groep en meedoen met de activiteiten en tradities die kenmerkend zijn voor de etnische groep (Phinney, 1996). Etnische identiteit heeft invloed op de opvoedingsideeën van de ouders. Ook al worden allochtonen niet meer als burger van land van herkomst gezien, toch heeft het nog steeds invloed op opvoedingsdoelen. Ouders nemen de waarden en normen van de cultuur, waarin ze zelf opgegroeid zijn, mee en dit kan hun ouderschap beïnvloeden (Bengi-Arslan, Verhulst, Van der Ende, Erol, 1997).

Cultuur en leefomgeving hebben invloed op het disciplineren van kinderen. Zoals gezegd worden opvoedingsideeën beïnvloed door de etnische achtergrond. Identificatie met de Turkse cultuur van Turkse ouders in Nederland speelt een belangrijke rol bij het vormen van opvoedingsattituden. Vergeleken met de Nederlandse cultuur, wordt er in de Turkse cultuur vaak de autoritaire opvoedingsstijl toegepast. Waarschijnlijk zijn ouders meer geneigd om strafgeoriënteerde disciplinerende maatregelen toe te passen naarmate ze zich meer identificeren met de Turkse cultuur. Diverse onderzoeken tonen aan dat een autoritaire opvoedingsstijl vaker samenhangt met externaliserend probleemgedrag bij kinderen (Bradburn, 1963; Taylor & Oksay, 1995). Een autoritaire opvoeding wordt gekenmerkt door veel controle, weinig warmte, straffen en machtsuitoefening. Ouders met een autoritaire opvoedingsstijl zijn minder ondersteunend, gebruiken meer machtsuitoefenende strategieën en er is minder sprake van wederzijds vertrouwen tussen ouder en kind (Groenendaal & Dekovic, 2000). Er is een significante samenhang gevonden tussen negatief opvoedingshandelen en externaliserend probleemgedrag van het kind. Hoge scores op overreactieve gedragingen van de ouder zoals openlijke uitingen van woede, verbale en fysieke agressie, gaan gepaard met hoge scores op het probleemgedrag (Prinz, 2004). Overreactieve opvoedingsstrategieën kunnen leiden tot inconsistente gedragingen, veranderlijke en een onvoorspelbare omgeving. Dit kan de kans op externaliserend probleemgedrag vergroten. Ook kunnen de kinderen het agressieve gedrag van de ouders imiteren waardoor ze zelf dit gedrag gaan toepassen (Prinz, 2004). In de Nederlandse cultuur wordt waarde gehecht aan de autonomie van het kind. Turkse ouders die zich meer identificeren met de Nederlandse cultuur, zijn waarschijnlijk geneigd om de autoritaire opvoedingsstijl toe te passen en het kind binnen een warme en liefdevolle omgeving te disciplineren.

Meer deelnemen aan de Nederlandse samenleving zal mogelijk de identificatie met de Nederlandse cultuur verhogen. Nederlands kunnen spreken verhoogt de kans op deelname aan de Nederlandse samenleving en het begrijpen van de Nederlandse cultuur. Een groot deel van de Turkse ouders heeft problemen met het spreken, lezen en schrijven van de Nederlandse taal (Smit, Driessen, & Doesborgh, 2005). Dit en een laag opleidingsniveau en laag inkomen zorgen ervoor dat de Turkse ouders binnen hun eigen cultuur leven en weinig te maken hebben met de Nederlandse samenleving. Dit heeft als gevolg dat de Turkse kinderen een aanzienlijke hoeveelheid stress ervaren en een grotere kans hebben op het ontwikkelen van verschillende

gedragsproblemen of emotionele problemen (Sowa, Crijnen, Bengi-Arslan, & Verhulst, 2000). De mogelijkheid om de taal van het gastland te spreken en een netwerk te hebben van vrienden uit de dominante cultuur verhoogt de integratie en vermindert de acculturatiestress van de ouders, dit werkt als beschermende factor tegen het ontwikkelen van problemen bij kinderen. Jonge kinderen maken kennis met een nieuwe cultuur. Voordat de kinderen naar school gaan, hebben ze meestal alleen contact met mensen van Turkse afkomst. Als de kinderen naar school gaan, komen ze in contact met Nederlandse kinderen en kinderen met een ander nationaliteit. Dit bevordert de integratie van Turkse kinderen en verlaagt de kans op sociale problemen. Bij de aanwezige problemen wordt vaak geen hulp gezocht. Vergeleken met de Nederlandse ouders, zijn de Turkse ouders niet geneigd om extern hulp te zoeken voor problemen. Problemen gaan gepaard met schaamtegevoel. Dit verhoogt de kans op gescheiden leven van de samenleving en hiermee de problemen die kunnen ontstaan bij kinderen (Sowa, Crijnen, Bengi-Arslan, & Verhulst, 2000).

De nadelige positie van de ouders betreffende de taal heeft niet alleen nadelen in de peutertijd maar blijft invloed uitoefenen tijdens de schoolperiode van de kinderen. Het is moeilijk voor de ouders om een partnerschaprelatie op te bouwen met school. Mogelijk heeft dit als gevolg dat zij als ouders minder betrokken zijn bij de schoolloopbaan van hun kind(eren) (Smit, et al., 2005). Daarom is het belangrijk dat de ouders meedoen met de Nederlandse samenleving. De meeste Turkse ouders hebben contact met leden van de Turkse gemeenschap. Zo blijft de Turkse cultuur sterk invloed uitoefenen op opvoedingsattituden van de ouders. Het is belangrijk om deze vicieuze cirkel te doorbreken, vooral omdat het in belang van het kind is. De acculturatiestrategie integratie gaat gepaard met een vermindering van het risico op probleemgedrag bij Turkse kinderen (Sowa et. al., 2000).

Zodoende is er een verschil in hoe ouders over opvoeden denken en hoe ze daadwerkelijk handelen. Moeders met autoritaire opvoedingsideeën hebben hoge verwachtingen van kinderen, bijvoorbeeld dat kinderen moeten snappen dat bepaald gedrag niet hoort en dat ze controle moeten hebben over hun gedrag (Dix, 1993). Ook kunnen culturele factoren direct invloed hebben op de kans voor het ontwikkelen van probleemgedrag door middel van het onderdrukken of accepteren van dat gedrag, afhankelijk wat als normaal wordt gezien in een bepaalde samenleving (Erol, Simsek, Oner, Munir, 2005).

Ouders interpreteren en reageren op het gedrag van het kind in harmonie met cultureel voorgeschreven verwachtingen en doelen. Bijvoorbeeld; Chinese kinderen die verlegen en teruggetrokken zijn, ontvangen geen negatieve reacties uit de omgeving omdat dit gedrag juist gewenst en acceptabel is in hun samenleving. Daarom wordt dit gedrag ondersteund en gestimuleerd door de ouders (Chen, et al., 1998).

Sociaal economische status

Vaak wordt sociaal economische status (SES) gebruikt om het opleidingsniveau, het beroep en/of het inkomen van de ouder(s) aan te duiden. In deze studie wordt naar het opleidingsniveau van de moeders gekeken. Uit een Nederlands onderzoek blijkt dat er een verband is tussen het opleidingsniveau en externaliserend probleemgedrag bij basisschoolkinderen in groep 1 (Kalff et. al., 2001). Verstoord gedrag komt meer voor bij kinderen die ouders hebben met een laag opleidingsniveau. Ook hebben deze kinderen meer kans op het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag 'gecombineerd' met externaliserend probleemgedrag. Opleiding kan gezien worden als het mentale vermogen om kennis en ervaring op te doen en dit steeds te vergroten. Ouders met een hoog opleidingsniveau zullen waarschijnlijk meer kennis hebben en dit resulteert in verschillende benaderingen naar het kind toe. Dit kan effectief zijn bij het voorkomen van probleemgedrag (Kalff et al., 2001).

Het opleidingsniveau van de ouders is een belangrijke factor van het inkomen van de ouders. Hoe hoger opgeleid, hoe meer kans op een goede baan met een hoog inkomen. Het Family Investment Model (FIM) (Conger & Donnellan, 2007) benadrukt dat ouders met een hoge SES, een goede opleiding genoten hebben, meer financiële middelen hebben, goede beroepen uitoefenen en een hogere sociale status hebben. Als ouders hoog opgeleid zijn en een goede baan hebben, beschikken ze over de juiste middelen om in de ontwikkeling van hun kind te investeren. Dit zorgt voor positieve uitkomsten bij het kind, bijvoorbeeld succesvol op school en een sociaal karakter. Ouders met een lage SES, hebben waarschijnlijk een minder goede baan waardoor ze grotere kans hebben op het ervaren van economische stress. Dit beïnvloedt hun vermogen om te disciplineren waardoor ze eerder geneigd zijn om ineffectieve disciplineringsstrategieën te gebruiken en strafgeoriënteerde discipline toe te passen (Pinderhughes, Dodge, Bates, Pettit, Zelli, 2000). Het Family Stress Model (FSM) (Conger & Donnellan, 2007) geeft meer inzicht in hoe economische problemen tot (economische) druk en stress kunnen leiden en hoe dit het leven van de ouders en

kind(eren) kan beïnvloeden. Volgens het FSM worden de economische problemen gekenmerkt door: laag inkomen, hoge schulden ten opzichte van het vermogen en negatieve financiële gebeurtenissen zoals werkloos zijn of een instabiele baan hebben. Deze aspecten zorgen ervoor dat er in hoge mate (economische) druk/stress ervaren wordt. Hierdoor is de kans groter dat de ouders emotioneel onder druk komen te staan en bijvoorbeeld antisociaal gedrag laten zien of zich depressief voelen. Emotionele problemen of gedragsproblemen voorspellen toenemende huwelijksconflicten en een minder warme band tussen de ouders. Dit proces vermindert het adequaat verzorgen van de kinderen en betrokken ouderschap. Ouders met persoonlijke problemen en huwelijksstress tonen minder warmte aan de kinderen, zijn minder betrokken met de dagelijkse activiteiten en zijn meer prikkelbaar, hard en inconsistent in het toepassen van disciplineringsstrategieën. Door economische problemen kan de succesvolle ontwikkeling van kinderen in gevaar gebracht worden (Conger & Donnellan, 2007).

Vergeleken met Europees-Amerikaanse ouders, rapporteren Afrikaans-Amerikaanse ouders met een lage SES meer stress en stemden meer in met fysieke en harde discipline. De reden dat ouders met een lage SES eerder geneigd zijn om fysieke discipline toe te passen heeft te maken met het sterk geloven in de kracht van een pak slaag en het ervaren van een hoge mate van stress. Afrikaans-Amerikaanse moeders zijn onderworpen aan het feit dat ze lid zijn van een minderheidsgroep. Hierdoor kunnen zij meer stress en meer intense cognitief-emotionele processen ervaren. Ze moeten hun socialisatie strategieën aanpassen en hun kinderen voorbereiden op een maatschappij waarin anderen hard kunnen reageren. Afrikaans-Amerikaanse ouders rapporteren ook meer bezorgdheid over de toekomst en het gedrag van hun kind. Als ouders geconfronteerd worden met het probleemgedrag van het kind, krijgt de fysieke en strenge discipline de voorkeur bij ouders die zich zorgen maken over de toekomst en over het gedrag van het kind (Pinderhughes et. al., 2000).

Het huidige onderzoek

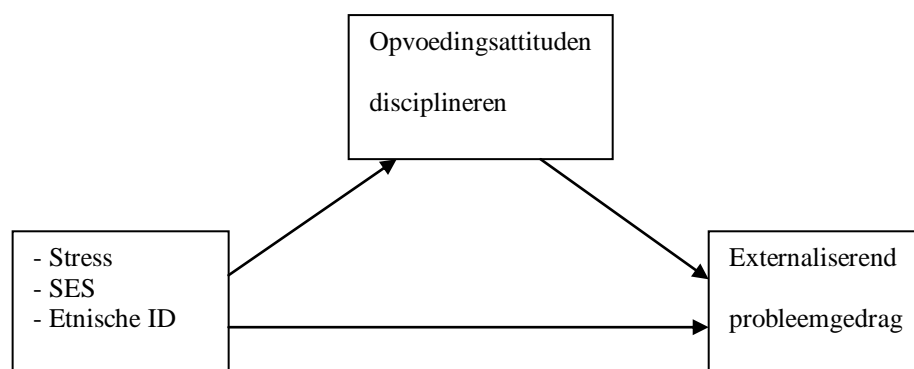
Er is onderzoek gedaan naar het probleemgedrag van Turkse kinderen in Nederland (Stevens et al., Bengi-Arslan et al., 1997) en het probleemgedrag van Turkse peuters in Turkije (Erol et al., 2005). Ook is het probleemgedrag bij Turkse peuters in Nederland onderzocht (Yaman et al., 2010) en dit verdient meer aandacht omdat het aantal onderzoeken beperkt is. Het is bekend dat externaliserend probleemgedrag vaker voorkomt bij migrantengroepen, ouders met een lage SES en

ouders die veel stress ervaren maar de onderliggende mechanismen van die relaties zijn in beperkte mate onderzocht. Waarschijnlijk is er een relatie tussen het ervaren van stress, etnische identiteit en SES en externaliserend probleemgedrag. Daarom wordt er in deze studie de mediërende rol van opvoedingsattituden over disciplineren getoetst. Opvoedingsattituden over disciplineren bestaat uit een autoritaire en autoritatieve opvoedingsstijl.

Hieronder een schematische weergave van de onderzoeksvariabelen

Figuur 1

Schematische weergave van de onderzoeksvariabelen

De hoofdvraag in dit onderzoek luidt:

In hoeverre kan externaliserend probleemgedrag bij Turkse peuters in Nederland voorspeld worden uit de factoren stress, etnische identiteit en SES met opvoedingsattituden over disciplineren als mediator?

Op basis van de literatuur is een aantal hypothesen geformuleerd die hieronder zijn samengevat:

- Externaliserend probleemgedrag van het kind hangt positief samen met een autoritaire opvoedingsstijl, stress van moeder en de Turkse etnische identiteit van moeder.
- Externaliserend probleemgedrag van het kind hangt negatief samen met een autoritatieve opvoedingsstijl en het opleidingsniveau van de moeder.
- Opvoedingsattituden medieren de relatie van stress, opleidingsniveau en etnische identiteit met externaliserend probleemgedrag.

Methode

Participanten en procedure

De onderzoeksgroep bestaat uit tweede generatie Turkse moeders in Nederland en hun peuters. De moeders zijn woonachtig in de gemeenten Zaandam, Leiden, Rotterdam, Den Haag en Vlaardingen. Ze zijn geworven door middel van de gegevens die van de gemeenten verkregen zijn. De eisen voor deelname waren dat de moeders in Nederland geboren zijn, een peuter hebben en dat minstens een van de ouders van moeder in Turkije geboren is. Alle Turkse gezinnen die aan de eisen voldeden, kregen een brief en een folder thuisgestuurd met informatie over het onderzoek en de mededeling dat binnenkort een (Turkse) onderzoeksassistente langs zou komen om meer informatie over het onderzoek te geven en om te vragen of de moeder bereid was om deel te nemen aan het onderzoek. De brief en de folder werden in het Nederlands en Turks naar de gezinnen gestuurd. In totaal hebben 65 moeders en hun peuters deelgenomen aan het onderzoek. Het is een geselecteerde groep waarin de moeders hebben aangegeven dat hun kind externaliserend probleemgedrag vertoont. De gemiddelde leeftijd van de moeders is 30 jaar. Van de peuters is 39 een jongen en 26 een meisje.

Ongeveer één week na het versturen van de brieven en de folders, ging een onderzoeksassistente bij het gezin langs om te vragen of de moeder wil deelnemen aan het onderzoek. Als de moeder bereid was om deel te nemen aan het onderzoek, werd haar gevraagd om een vragenlijst in te vullen. De vragenlijst bestaat uit twee delen. Het eerste deel is een algemeen deel met demografische vragen zoals leeftijd en opleiding van de ouders en gezinssamenstelling. Het tweede deel bestaat uit de Child Behavior Check List (CBCL, 1 ½ - 5). Het eerste deel werd door de onderzoeksassistente afgenomen en de CBCL werd door de moeder zelf ingevuld. Moeder had de keuze om de vragenlijst in het Turks of in het Nederlands in te vullen. Er bestond reeds een Turkse vertaling van de CBCL (Erol & Simsek, 1997). Het eerste deel van de vragenlijst werd naar het Turks vertaald en later door iemand anders gecontroleerd en terugvertaald naar het Nederlands. Slechts 6% van de moeders koos voor een Turkse vragenlijst.

Meetinstrumenten

Externaliserend probleemgedrag van het kind

Om het probleemgedrag van het kind te meten, werd de Child Behavior Check List (CBCL, 1 ½ - 5) (Achenbach & Rescorla, 2005) gebruikt. De vragenlijst bestaat uit 107 items. De CBCL omvat een breed scala aan zowel gedrags- als emotionele problemen die mogelijk zorgwekkend zijn voor ouders. Moeders kunnen op een driepuntsschaal aangeven of het beschreven gedrag voorkomt bij hun kind: (0) helemaal niet, (1) een beetje of soms, (2) duidelijk of vaak. Het genoemde gedrag over het kind gaat over de afgelopen twee maanden. De CBCL/ 1 ½ - 5 is gevalideerd voor zowel de Nederlandse populatie (Koot, Van den Oord, Verhulst, & Boomsma, 1997) als voor de Turkse populatie (Erol & Simsek, 1997). Om tot externaliserend probleemgedrag te komen, wordt gekeken naar de drie subschalen: Oppositioneel, Agressie en Overactiviteit. De Cronbach's alfa voor externaliserend probleemgedrag is 0.64.

Opvoedingsattituden disciplineren

Met gebruikmaking van Child Rearing Practices Report (CRPR) (Block, 1965) zijn opvoedingsideeën en opvoedingshandelen van de moeders onderzocht. De CRPR die in dit onderzoek gebruikt is, bestaat uit 20 items die de moeders met een vijfpuntsschaal kunnen beoordelen, van (1) helemaal mee oneens tot (5) helemaal mee eens. De 11 items zeggen iets over de autoritaire en 9 items over de autoritatieve opvoedingsideeën. Voorbeeld van een item van autoritaire opvoedingsstijl is: *'Ik hanteer strikte en voor mijn kind bekende regels ten opzichte van mijn kind'*. Voorbeeld van autoritatieve opvoedingsstijl is: *'Ik houd meestal rekening met de voorkeuren van mijn kind als we als gezin iets gaan ondernemen'*. De Cronbach's alfa van autoritaire opvoedingsstijl is 0.63 en die van autoritatieve opvoedingsstijl is 0.62.

Dagelijkse stress

Voor het meten van de dagelijkse stress, werd de Daily Hassles Questionnaire (DHQ) (Crnic & Greenberg, 1990) gebruikt. Deze vragenlijst bestaat uit 25 items die oorzaken kunnen zijn van dagelijks stress. Moeders kunnen op een vijfpuntsschaal, van (1) geen last tot (5) grote last, aangeven in hoeverre ze last hebben van de genoemde situaties en gebeurtenissen. Voorbeelden van items zijn: *'Plannen maken,*

boodschappen doen en eten klaarmaken en *'Geldgebrek'*. De Cronbach's alfa voor deze schaal bedraagt 0.85.

Stress in partnerrelatie

Om de stress in de partnerrelatie te bepalen, is de subschaal van Vragenlijst voor Gezinsproblemen (Koot, 1997) gebruikt. Moeder kan met vijf stellingen aangeven hoe ze de relatie met haar partner vindt. Per item kan aangegeven worden of de stelling helemaal niet (1), een beetje of soms (2), of duidelijk of vaak (3) van toepassing is op de relatie. Voorbeelden van stellingen zijn: *'Ik maak mij zorgen over de relatie met mijn echtgeno(o)t(e)/ partner'* en *'Mijn echtgeno(o)t(e)/ partner steunt mij te weinig.'*

De Cronbach's alfa is 0.63.

Etnische identiteit

De etnische identiteit van de Turkse moeders werd gemeten met de Multigroup Ethnic Identity Measure (MEIM). In dit onderzoek heeft MEIM 12 items waarop de moeders met een vierpuntsschaal, (1) helemaal mee oneens tot (4) helemaal mee eens, antwoord kunnen geven. Voorbeelden van items zijn: *'Ik ben heel trots op mijn Turkse afkomst'* en *'Ik ben me bewust van mijn Turkse afkomst en wat het voor mij betekent'*. De Cronbach's alfa voor deze schaal bedraagt 0.85.

Sociaal economische status

In dit onderzoek is opleidingsniveau van de moeders gebruikt als indicator voor de sociaal economische status (SES). Het opleidingsniveau varieert van basisonderwijs tot wetenschappelijk onderwijs. Het gaat hierbij om de hoogste opleiding die de moeder met een diploma heeft afgerond.

Data-analyse

De vragenlijsten zijn ingevoerd in het statistische programma SPSS en er worden analyses uitgevoerd om meer inzicht te krijgen in de relaties tussen verschillende variabelen.

Allereerst zal data-inspectie plaatsvinden. Er wordt gekeken of de afhankelijke variabele, de onafhankelijke variabelen en de mediators normaal verdeeld zijn. Ook zullen de uitbijters en de missende waarden opgespoord worden. Met behulp van een

correlatieanalyse zal naar het verband tussen de verschillende variabelen gekeken worden. Hierna zal met een regressie analyse bepaald worden of er een causaal verband is tussen de afhankelijke variabele, onafhankelijke variabelen en de mediators. Als laatste zal de Sobel-test uitgevoerd worden om de significantie van de mediatie te bepalen.

Resultaten

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de analyses beschreven. De hoofdvraag *‘In hoeverre kan externaliserend probleemgedrag bij Turkse peuters in Nederland voorspeld worden uit de factoren stress, etnische identiteit en SES met opvoedingsattituden over disciplineren als mediator?’* wordt in stappen behandeld.

Vorbereidende analyse

Voordat er geanalyseerd wordt met de variabelen, is het belangrijk om de variabelen te controleren op uitbijters en of de variabelen normaal verdeeld zijn. Dit is belangrijk omdat statistische toetsen uitgaan van een normale verdeling van de variabelen. Daarom is er naar de verdeling van de variabelen in dit onderzoek gekeken. De waarden van scheefheid (skewness) moeten tussen -3 en 3 liggen om bij benadering uit te gaan van een normale verdeling. Alle variabelen voldoen aan deze voorwaarde.

Omdat er weinig variatie is in de variabele externaliserend probleemgedrag, is ervoor gekozen om ook de subschalen oppositioneel gedrag, agressie en overactiviteit te analyseren. Vergeleken met externaliserend probleemgedrag hebben de subschalen meer variatie.

Als een respondent, vergeleken met andere respondenten, een extreme waarde heeft op een variabele, kan dit een ingrijpende invloed hebben op de resultaten van de analyses. Met een boxplot is opgespoord welke variabelen extreme waarden (uitbijters) zijn. Hieruit blijkt dat externaliserend probleemgedrag, subschaal oppositioneel gedrag en huwelijksstress uitbijters hebben. De waarden van deze uitbijters zijn aangepast zodat ze dicht bij de rest van de verdeling liggen, maar nog steeds de hoogste zijn (winsorizen). Voor de verdere analyses zijn deze aangepaste variabelen gebruikt.

Voor het opvullen van missende waarden is het itemgemiddelde van wel ingevulde items op de betreffende schaal gebruikt. Voorwaarde was dat iedere respondent minstens de helft van de vragen van de betreffende variabele had ingevuld. Dit was het geval bij alle variabelen. Daarom is er geen sprake van missende waarden. In Tabel 1 is een overzicht van gemiddelde scores, standaard deviaties, scheefheid en gepiekttheid van de variabelen weergegeven.

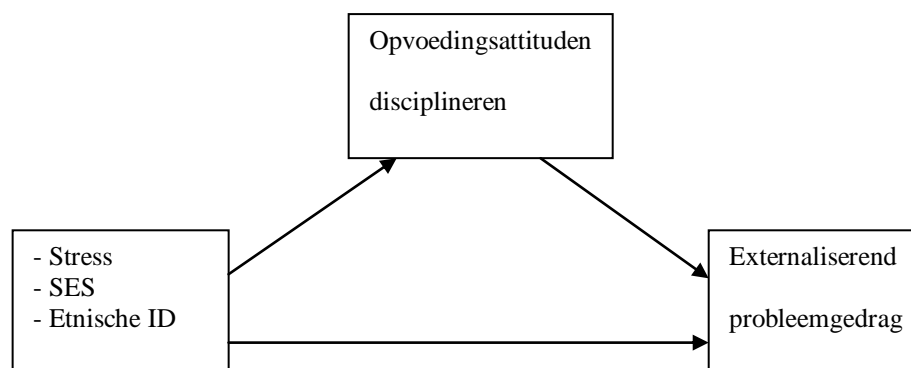
Tabel 1. *Beschrijvende statistieken voor alle variabelen (N = 65)*

	Gem.	SD	Scheefheid	Gepiektheid
1. Externaliserend Probleemgedrag	0.81	0.12	0.91	-0.78
1a. Oppositioneel	0.96	0.17	0.55	-0.93
1b. Agressie	0.49	0.27	1.37	-0.51
1c. Overactiviteit	0.94	0.31	0.69	-0.85
2. Etnische ID	2.97	0.49	0.47	-0.26
3. Dagelijkse stress	1.81	0.44	0.47	-1.46
4. Huwelijksstress	1.34	0.32	2.57	0.16
5. Opleidingsniveau	2.98	0.93	-0.71	0.59
6. Autoritaire opvoedingsstijl	3.38	0.50	0.47	-1.07
7. Autoritatieve opvoedingsstijl	4.49	0.37	-2.03	-0.76

Analyses

De hoofdvraag heeft betrekking op de relatie tussen stress, etnische identiteit en SES met externaliserend probleemgedrag, en de mediërende rol van opvoedingsattituden. In figuur 2 is een schematische weergave van de onderzoeksopzet te zien.

Figuur 2
Schematische weergave van de onderzoeksvariabelen

Er zijn een aantal stappen om de mediatie te toetsen (Baron & Kenny, 1986). Bij de eerste stap zal gekeken worden of er een significante relatie bestaat tussen de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele. De tweede stap is het onderzoeken of de relatie tussen de onafhankelijke variabelen en de mediators significant is. Als derde zal er gekeken worden of de relatie tussen de mediators en de afhankelijke variabele significant is als de onafhankelijke variabele inbegrepen is. Bij de laatste stap wordt onderzocht of de relatie tussen de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele verandert als er gecontroleerd wordt voor de mediators.

Samenhang tussen afhankelijke variabele, onafhankelijke variabelen en mediators

Allereerst wordt een correlatie analyse uitgevoerd om vast te stellen of de afhankelijke variabele, de onafhankelijke variabelen en mediators significant met elkaar samenhangen. De resultaten zijn weergegeven in Tabel 2.

Tabel 2. *Correlatietabel van afhankelijke variabele, onafhankelijke variabelen en de mediators*

	1	1a	1b	1c	2	3	4	5	6	7
1. Externaliserend Probleemgedrag	-									
1a. Oppositioneel	.81	-								
1b. Agressie	.65	.28	-							
1c. Overactiviteit	.41	.13	.03	-						
2. Etnische ID	.08	.05	.09	.09	-					
3. Dagelijkse stress	-.00	.03	.10	-.10	-.12	-				
4. Huwelijksstress	.13	-.04	.19	.13	-.29*	.05	-			
5. Opleidingsniveau	.08	.10	-.00	.03	-.05	.26*	-.09	-		
6. Autoritaire opvoedingsstijl	-.13	-.09	-.09	-.04	.28*	-.13	-.12	-.27*	-	
7. Autoritatieve opvoedingsstijl	-.13	-.04	-.16	.02	.28*	-.12	-.25*	-.16	.36**	-

** . Correlatie is significant op het niveau 0.01 (tweezijdig).

* . Correlatie is significant op het niveau 0.05 (tweezijdig).

Uit de gegevens van Tabel 2 blijkt dat de afhankelijke variabele externaliserend probleemgedrag en de subschalen oppositioneel gedrag, agressie en overactiviteit geen significante samenhang hebben met de onafhankelijke variabelen en de mediators. Wel zijn er andere significante verbanden gevonden. Het ervaren van een sterke Turkse etnische identiteit door de moeders gaat samen met het meer toepassen van zowel een autoritaire als autoritatieve opvoedingsstijl. Ook gaat het ervaren van een sterke Turkse etnische identiteit samen met minder huwelijksstress.

Uit de tabel blijkt dat er een sterke samenhang bestaat tussen de mediators autoritaire en autoritatieve opvoedingsstijl. Dit betekent dat in de opvoeding die door de moeders gegeven wordt, beide opvoedingsstijlen samen kunnen voorkomen. Een autoritaire opvoedingsstijl heeft een negatieve samenhang met het opleidingsniveau van de moeders: hoe lager opgeleid, hoe meer autoritair de moeder is in haar opvoeding. Een autoritatieve opvoedingsstijl heeft een samenhang met huwelijksstress van de moeders: moeders die meer huwelijksstress ervaren, passen de autoritatieve opvoedingsstijl minder toe.

Een opvallend resultaat is de samenhang tussen dagelijkse stress en het opleidingsniveau van de moeders: hoe hoger de opleiding van de moeders, hoe meer dagelijkse stress zij ervaren.

Concluderend kan gezegd worden dat er tussen de afhankelijke variabele externaliserend probleemgedrag en de subschalen oppositioneel gedrag, agressie en overactiviteit geen significante samenhang is met de onafhankelijke variabelen en de mediators. Er zijn vooral veel correlaties tussen de onafhankelijke variabelen onderling en met de mediators autoritaire en autoritatieve opvoedingsstijl.

Mediatie-effect tussen externaliserend probleemgedrag en onafhankelijke variabelen

Er bleek geen significante samenhang te zijn tussen externaliserend probleemgedrag en de subschalen oppositioneel gedrag, agressie en overactiviteit en de onafhankelijke variabelen stress (dagelijkse stress en huwelijksstress), etnische identiteit en SES van de moeder. Eveneens is er geen significante samenhang tussen externaliserend probleemgedrag en de mediators autoritaire en autoritatieve opvoedingsstijl. Dit betekent dat er geen sprake kan zijn van een mediatie-effect. Externaliserend probleemgedrag van Turkse peuters kan niet voorspeld worden uit de

factoren stress, etnische identiteit en SES met autoritaire en autoritatieve opvoedingsstijl als mediators.

Discussie

In dit onderzoek is het belang van de relatie tussen stress, etnische identiteit, SES en externaliserend probleemgedrag, met de mediërende rol van de opvoedingsattituden over disciplineren onderzocht. Er is geen bewijs gevonden dat de relatie tussen stress, etnische identiteit, SES en externaliserend probleemgedrag gemedieerd wordt door een autoritaire of autoritatieve opvoedingsstijl.

Turkse etnische identiteit en autoritaire en autoritatieve opvoedingsstijl

De resultaten bevestigen de verwachting hoe sterker de moeders de Turkse identiteit ervaren, hoe meer zij de autoritaire opvoedingsstijl toepassen. In tegenstelling tot de verwachtingen hangt de sterke mate van Turkse etnische identiteit ook positief samen met de autoritatieve opvoedingsstijl. Desgelijks is een sterk positief verband tussen een autoritaire en autoritatieve opvoedingsstijl. Deze resultaten tonen aan dat moeders die meer regels en grenzen stellen zonder inbreng van het kind ook vaker een warme opvoeding geven en begrip tonen tegenover het kind. Deze tegenstrijdige kenmerken kunnen samengaan volgens een model van Cigdem Kagitcibasi (1990). Zij legt in haar model uit dat opvoeding en waarden en normen in een collectivistische samenleving door verstedelijking en economische groei kunnen veranderen. Uit haar onderzoek blijkt dat individualistische opvoedingsideeën, zoals begrip en warmte tonen, samengaan met collectivistische opvoedingsideeën, zoals respect en eerlijkheid tegenover de ouders. Er worden binnen het gezin drie interactiepatronen onderscheiden: traditioneel gezin met economische en emotionele afhankelijkheid, een individualistisch model met economische en emotionele onafhankelijkheid en een synthese van deze twee met economische onafhankelijkheid maar emotionele afhankelijkheid. Laatstgenoemde past bij de opvoeding van migrantengezinnen in een Westerse samenleving. Als de economische afhankelijkheid afneemt, is er ruimte om meer begrip en warmte te tonen omdat de bijdrage van het kind niet meer nodig is voor het levensonderhoud van het gezin. De emotionele afhankelijkheid wordt wel gewaardeerd en daarom is verbondenheid met het kind belangrijk. Hoewel de ouders begrip tonen en volledige gehoorzaamheid van het kind niet nodig is, is er nog steeds sprake van controle waarbij niet gepraat wordt met het kind over de regels. Waarschijnlijk komt dit doordat er in Turkse gezinnen meer sprake is van autoritaire opvoedingsstijl waarin controle uitoefenen een centrale

rol speelt. Vermoedelijk verandert de opvoedingspraktijk van de Turkse moeders ook onder invloed van de Nederlandse samenleving en cultuur: Turkse en Nederlandse opvoedingideeën smelten samen tot een opvoedingsstijl die wordt toegepast door tweedegeneratie Turkse moeders.

Huwelijksstress en autoritatieve opvoedingsstijl

Zoals verwacht is er een significant negatief verband tussen het ervaren van huwelijksstress en het toepassen van autoritatieve opvoedingsstijl. Uit eerder onderzoek blijkt dat conflicten en een verstoorde relatie tussen ouders negatief gerelateerd zijn aan een warme opvoeding (McCoy, Cummings, Davies, 2009). Ouders gebruiken dan meer negatieve disciplineringsstrategieën zoals straffen. Ouders die huwelijksstress ervaren tonen minder warmte aan de kinderen, zijn meer prikkelbaar en minder betrokken met de dagelijkse activiteiten (Conger & Donnellan, 2007). In een dergelijke opvoedingssituatie komt een warme en liefdevolle opvoeding, waarin rekening gehouden wordt met gevoelens en wensen van het kind, minder voor.

Uit een onderzoek van Cummings en Davies (1998) blijkt dat de problematische relatie tussen de ouders het welbevinden van het kind beïnvloedt. Kwaliteit van de partnerrelatie leidt tot verschillen in emotionele veiligheid van het kind wat blijkt uit emotionele reactie en de voorstelling die het kind heeft van de ouderlijke relatie. In een dergelijke omgeving ontbreekt het één-op-één contact van de ouder met het kind.

Uit recent onderzoek blijkt dat de fysiologische reactiviteit van de ouder als ‘spillover’ werkt tussen de problematische partnerrelatie en ouder-kindrelatie (Sturge-Apple, Davies, Cicchetti, Cummings, 2009). De problemen en conflicten tussen ouders hebben een negatief effect op de fysiologische reactiviteit van de ouder. Stress tijdens interacties met het kind voorspelt een hogere fysiologische reactiviteit bij moeders met een jong kind en dit is geassocieerd met meer gebruik van overreactieve disciplineringsstrategieën. Ook gaat hoge fysiologische reactiviteit van de ouder samen met meer gebruik van een harde opvoeding waarin straffen voorkomt. Het verhoogde cortisol-niveau dat voortkomt uit een conflictueuze partnerrelatie kan een negatieve invloed hebben op de aandacht en cognitieve eisen die nodig zijn om een consistente en passende opvoeding aan het kind te geven. Ouders met een

verhoogd cortisol-niveau zijn meer gevoelig voor een negatieve interpretatie van het gedrag van het kind en beschikken over beperkte emotionele middelen om effectief op te treden in moeilijke opvoedingssituaties (Sturge-Apple, Davies, Cicchetti, Cummings, 2009).

Opleidingsniveau en autoritaire opvoedingsstijl

De verwachte significant negatieve relatie tussen opleidingsniveau en het toepassen van een autoritaire opvoedingsstijl is bevestigd: laag opgeleide moeders passen vaker autoritaire opvoedingsstrategieën toe. Moeders met een laag opleidingsniveau hebben minder kans op een goede baan en grotere kans op het ervaren van economische stress. Dit beïnvloedt hun vermogen om effectief te disciplineren en daarom zijn ze eerder geneigd om strafgeoriënteerde discipline toe te passen (Pinderhughes, Dodge, Bates, Pettit, Zelli, 2000). Er wordt minder rekening gehouden met de gevoelens en wensen van het kind.

Het is belangrijk om rekening te houden met de soort buurt en het gezin waarin het kind opgroeit. Turkse gezinnen zijn in Nederland een minderheidsgroep en wonen vaak in buurten met landgenoten of andere etnische minderheden. Ook hebben zij over het algemeen een lage SES wat direct invloed heeft op het kind, bijvoorbeeld lagere voorleesaanbod van de ouders (Brooks-Gunn & Markman, 2005). Er zijn onderzoeken gedaan naar de SES van de ouders en het probleemgedrag van het kind in minderheidsgroepen. Mogelijk gelden de resultaten hiervan ook voor Turkse Nederlanders omdat zij ook in de minderheid zijn binnen de Nederlandse samenleving. Afrikaans-Amerikaanse gezinnen zijn een voorbeeld van een minderheidsgroep in Amerika. Hierdoor kunnen zij meer stress ervaren in het dagelijks leven door bijvoorbeeld het ervaren van harde cultuur buitenshuis. Ook wonen zij vaak in slechte en gevaarlijke buurten waarin een harde straatcultuur een belangrijke rol speelt. Zulke ouders passen hun opvoedingsstijl aan en de kinderen worden voorbereid op een maatschappij waarin anderen hard kunnen reageren. Afrikaans-Amerikaanse ouders rapporteren meer bezorgdheid over het gedrag van hun kind dan Europees-Amerikaanse ouders. Als ouders te maken hebben met het probleemgedrag van het kind, krijgt de fysieke en strenge discipline de voorkeur (Pinderhughes et. al., 2000).

Opleidingsniveau en dagelijkse stress

In tegenstelling tot de verwachtingen, blijkt uit de resultaten dat hoogopgeleide vrouwen meer dagelijkse stress ervaren, terwijl in de literatuur een laag opleidingsniveau meestal samengaat met meer stress. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat in dit onderzoek dagelijkse stress gemeten is met vragen rondom alledaagse dingen, bijvoorbeeld irritaties bij het winkelen of moeten koken en niet specifiek over geldzorgen en grotere problemen. De moeders met een hoge opleiding werken vaker en ervaren daarom mogelijk meer dagelijkse stress op het werk en thuis omdat ze een dubbele rol hebben. Werken onder hoge werkdruk en het hebben van teveel werk komt vooral voor bij hoge beroepen. Het is aannemelijk dat dit een gevolg is van het type baan van hoogopgeleide werknemers. Zij werken waarschijnlijk vaker in beroepen waarbij tijdsdruk, werkbelasting en stress hoog zijn (Kösters, 2008). Deze resultaten worden bevestigd in een recent onderzoek: hoogopgeleide vrouwen ervaren meer werkdruk en stress (Verdonk et al., 2010).

Naast hun werk hebben hoogopgeleide vrouwen ook (verzorgende) taken thuis. Zo hebben ze na hun baan ook een andere rol thuis. Ook werken vrouwen vaker in sectoren zoals zorg en onderwijs waarbij het werk, emotionele belasting en stress met zich meebrengt (Verdonk et al., 2010). Concluderend kan gezegd worden dat stress van hoogopgeleide moeders anders van aard is dan die van laagopgeleide moeders. Bij de laatst genoemde groep is er meer sprake van financiële stress en lichamelijke en psychische problemen.

Etnische identiteit en huwelijksstress

Er is een negatief significant verband gevonden tussen het ervaren van een sterke Turkse identiteit en huwelijksstress. Dit resultaat werd ook in een ander onderzoek gevonden (Yaman et al., 2010). Het merendeel van de moeders uit het huidige onderzoek hebben een partner uit Turkije. Als de moeders een sterke Turkse identiteit ervaren, wordt de acculturatiekloof tussen de moeders en hun partner kleiner. Waarschijnlijk leidt dit tot minder problemen en hiermee tot minder huwelijksstress bij de moeders (Yaman et al., 2010). Ook blijkt uit eerder onderzoek dat de acculturatiestrategieën ‘integratie’ en ‘separatie’ bij tweedegeneratie Turkse moeders tot minder huwelijksstress leiden (Yaman et al., 2010). Verklaring hiervoor kan zijn dat bij beide acculturatiestrategieën sprake is van het behouden van de Turkse cultuur.

Beperkingen en aanbevelingen

Zoals vrijwel ieder onderzoek heeft ook dit onderzoek een aantal beperkingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoeken. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een geselecteerde steekproef waarin de moeders hebben aangegeven dat hun kind externaliserend probleemgedrag vertoont. Alle kinderen hebben een hoge score op externaliserend probleemgedrag en dit betekent dat daarin weinig variatie is waardoor het lastig was verbanden te vinden met andere variabelen. Toch was er wel variatie op de subschalen van de CBCL, maar ook hiervoor werden geen significante verbanden gevonden met andere variabelen.

De gegevens zijn verkregen door vragenlijsten die alleen door de moeders (eerste verzorgers) zijn ingevuld. Hiermee wordt de perceptie van de moeders onderzocht en dit geeft in zekere mate een subjectief beeld. Toekomstige onderzoeken kunnen de rol van de vader en andere volwassenen, zoals oma en opa, onderzoeken omdat zij natuurlijk de ontwikkeling van het kind kunnen beïnvloeden. Observaties van moeder en kind interactie zouden waardevolle informatie geven over het opvoedgedrag van de moeder.

De vragenlijsten zijn op één meetmoment afgenomen. Er kunnen geen uitspraken gedaan worden over de richting of causaliteit van de gevonden verbanden. Een oplossing hiervoor is om het vervolgonderzoeken longitudinaal uit te voeren. Zo kan het gedrag van het kind beter in beeld gebracht worden en kunnen causale verbanden gelegd worden. Waarschijnlijk worden dan meer verbanden gevonden omdat er verschillende meetmomenten zijn.

Dit onderzoek is verricht onder tweedegeneratie Turkse moeders en hun peuters in Nederland. De resultaten kunnen niet gegeneraliseerd worden naar de gehele Turkse populatie of andere migrantengroepen in Nederland. Daarom is aan te bevelen om dit onderzoek ook in andere landen uit te voeren. Zo kan gekeken worden of er vergelijkbare resultaten naar voren komen. Evenzeer is aan te bevelen dit onderzoek voor andere migrantengroepen in Nederland te herhalen. Waarschijnlijk zijn bij deze migrantengroepen andere kenmerken van invloed op externaliserend probleemgedrag van het kind. Zo kunnen de verschillende migrantengroepen met elkaar vergeleken worden.

Conclusie

Dit onderzoek laat zien dat de relatie tussen stress, etnische identiteit, SES en externaliserend probleemgedrag niet gemedieerd wordt door een autoritaire of autoritatieve opvoedingsstijl. Wel zijn er andere interessante resultaten uitgekomen. Bij tweedegeneratie Turkse moeders blijkt een warme opvoeding samen te gaan met controle uitoefenen door duidelijke grenzen en regels zonder rekening te houden met de wensen van het kind. Dit resultaat wijst erop dat Nederlandse en Turkse opvoedingsideeën samengesmolten zijn tot een opvoedingsstijl die wordt toegepast door de tweedegeneratie Turkse moeders. Deze stijl van opvoeden heeft waarschijnlijk op een andere manier invloed op externaliserend probleemgedrag en dit zou verder onderzocht kunnen worden in vervolgonderzoek. De resultaten van onderzoeken kunnen gebruikt worden om interventie- en preventieprogramma's te ontwikkelen voor deze specifieke groep en het probleemgedrag van het kind in te perken of te voorkomen.

Literatuurlijst

- Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986). The moderator - mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Bengi-Arslan, L., Verhulst, F.C., Van der Ende, J. & Erol, N. (1997). Understanding childhood (problem) behaviors from a cultural perspective: comparison of problem behaviors and competencies in Turkish immigrant, Turkish and Dutch children. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 32, 477-484.
- Berry, J.W. (1990). Psychology of acculturation. Understanding individuals. Moving between cultures. In R.W. Brislin (Ed.), *Applied cross-cultural psychology* (pp. 232–253). Newbury Park, London/New Delhi: Sage Publications.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology An International Review*, 46, 5-68.
- Block, J. H. (1965). *The child-rearing practices report*. Berkeley: Institute of Human Development, University of California.
- Bradburn, N. M. (1963). N Achievement and Father Dominance in Turkey. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 464-468.
- Brooks-Gunn, J., & Markman, L. B. (2005). The contribution of parenting to ethnic and racial gaps in school readiness, *The Future of Children*, 15 (1), 139-168.
- Burgess, R. L. & Conger, R.D. (1978). Family Interaction in Abusive, Neglectful, and Normal Families. *Child Development*, 49, 1163-1173.

- CBS (2011). *Allochtonen; geslacht, leeftijd en herkomstgroepering*. Verkregen op 1 december, 2011, van <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70787ned&LA=NL>
- Chen, X., Rubin, K.H., Hastings, P.D., Chen, H., Cen, G., Stewart, S.L., (1998). Child-Rearing Attitudes and Behavioral Inhibition in Chinese and Canadian Toddlers: A Cross-Cultural Study. *Developmental Psychology*, 34, 677-686.
- Crnic, K. A. & Greenberg, M. T., (1990). Minor Parenting Stresses with Young Children. *Child development*, 61, 1628-1637.
- Crnic, K. A. & Booth, C.L. (1991). Mothers' and Fathers' Perceptions of Daily Hassles of Parenting across Early Childhood. *Journal of Marriage and Family*, 53, 1042-1050.
- Crul, M. & Vermeulen, H. (2003). The Second Generation in Europe. *International Migration Review*, 37, 965–986.
- Conger, R.D., & Donnellan, M.B. (2007). An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development. *Annual Review of Psychology*, 58, 175-199.
- Cummings, E. M. (1987). Coping with background anger in early childhood. *Child Development*, 58, 976-984.
- Davies, P. T & Cummings E. M (1998). Exploring Children's Emotional Security as a Mediator of the Link between Marital Relations and Child Adjustment. *Child development*, 69, 124-139.
- Deater-Deckard, K. (1998). Parenting Stress and Child Adjustment: Some Old Hypotheses and New Questions. *Clinical Psychology Science and Practice*, 5, 314-332.

- Deater–Deckard, K., Dodge, K.A., Bates, J.E., Pettit, G.S. (1996). Physical discipline among African American and European American mothers: Links to children's externalizing behaviors. *Developmental Psychology*, 32, 1065-1072.
- Deater–Deckard, K., Dodge, K.A., Bates, J.E., Pettit, G.S. (1998). Multiple risk factors in the development of externalizing behavior problems: Group and individual differences. *Development and Psychopathology*, 10, 469-493.
- Dix, T. (1993). Attributing dispositions to children: An interactional analysis of attribution in socialization. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 633-643.
- Donenberg, G. & Baker, B.L. (1993). The Impact of Young Children with Externalizing Behaviors on Their Families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 21, 179-198.
- Erol, N., & Simsek, Z. (1997). Mental health profiles of Turkey: Behavioral and emotional problems and competencies in Turkish children (in Turkish). In N. Erol, C. Kilic, M. Ulusoy, M. Kececi, & Z. Simsek (Eds.), *Mental health profiles in Turkey: A preliminary report* (pp. 12–33). Ankara, Turkey: Aydogdu.
- Erol, N., Simsek, Z., Oner, O., Munir, K. (2005). Behavioral and Emotional Problems Among Turkish Children at Ages 2 to 3 Years. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44, 80-87.
- Groenendaal, H. & Dekovic, M. (2000). Risicofactoren voor kwaliteit van de opvoeding. *Pedagogiek*, 20, 1567-7109.
- Heffer, R.W. & Kelley, M. L. (1987). Mothers' Acceptance of Behavioral Interventions for Children: The Influence of Parent Race and Income. *Behavior Therapy*, 2, 153-163.

- Holden, G.W. & Ritchie, K. L. (1991). Linking Extreme Marital Discord, Child Rearing, and Child Behavior Problems: Evidence from Battered Women. *Child Development*, 62, 311-327.
- Holden, G. W. & Edwards, L. A. (1989). Parental attitudes toward child rearing: Instruments, issues, and implications. *Psychological Bulletin*, 106, 29-58.
- Hooghiemstra, E. (2003). *Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*. Den Haag, Nederland: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Infonu (2007). *Gastarbeiders in Nederland*. Verkregen op 1 december, 2011, van <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/sociaal-cultureel/2821-gastarbeiders-in-nederland.html>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change. In J. J. Berman (Ed.), *Cross-cultural perspectives. Current theory and research in motivation* (pp. 135-200). Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press.
- Kalff, A.C., Kroes, M., Vles, J.S.H., Bosma, H., Feron, F.J.M., Hendriksen, J.G.M., Steyaert, J., Van Zeben, T.M. C.B., Crolla, I.F.A.M., Jolles, J. (2001). Factors affecting the relation between parental education as well as occupation and problem behaviour in Dutch 5- to 6-year-old children. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 36, 324-331.
- Katz, L. F. & Gottman, J. M. (1993). Patterns of Marital Conflict Predict Children's Internalizing and Externalizing Behaviors. *Developmental Psychology*, 29, 940-950.
- Kenaan, K. & Shaw, D. S. (1994). The development of aggression in toddlers: A study of low-income families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 22, 53-77.

- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R., Kenny, E. D. (2003). Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71*, 2003, 339-352.
- Kliewer, W. & Kung, E. (1998). Family moderators of the relation between hassles and behavior problems in inner-city youth. *Journal of Clinical Child Psychology, 27*, 278-292.
- Koot, H.M. (1997). Handleiding bij de vragenlijst voor gezinsproblemen. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Kösters, L., (2008). Verzorgende beroepen psychisch en fysiek zwaar belastend. *Sociaaleconomische trends*, 4^e kwartaal, 27-31.
- Leij, A., van der, R. Rögels, H. Koomen & J. Bekkers (1991). *Turkse kinderen in onderwijs en opvoeding. Een interdisciplinaire dieptestudie naar meningen en ervaringen van Turkse basisschoolkinderen, hun ouders en leerkrachten in een kleine stad*. Amsterdam: VU-Uitgeverij.
- Luster, T., & Kain, R L. (1987). The relation between family context and perceptions of parental efficacy. *Early Child Development and Care, 29*, 301-311.
- McCoy, K., Cummings, E. M. & Davies, P.T. (2009). Constructive and destructive marital conflict, emotional security and children's prosocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 50*, 270-279.
- Miller-Lewis, L. R., Baghurst, P. A., Sawyer, M. G., Prior, M.R., Clark, J.J., Arney, F.M., Carbone, J.A. (2006). Early childhood externalizing behaviour problems: child, parenting, and family- related predictors over time. *Journal of Abnormal Child Psychology, 34*, 886-901.
- Morgan, J., Robinson, D. & Aldridge, J. (2002). Parenting stress and externalizing child behaviour. *Child and Family Social Work, 7*, 219-225.
- Nijsten, C. (1998) *Opvoeding in Turkse gezinnen in Nederland*. Assen, Nederland: van Gorcum.

- Phinney, J. S., (1992). The Multigroup Ethnic Identity Measure : A New Scale for Use with Diverse Groups. *Journal of Adolescent Research*, 7, 156-176.
- Phinney, J. S. (1996). Understanding ethnic diversity: The role of ethnic identity. *American Behavioral Scientist*, 40, 143-152.
- Pinderhughes, E.E., Bates, J.E., Dodge, K.A., Pettit, G.S., Zelli, A. (2000). Discipline Responses: Influences of Parents' Socioeconomic Status, Ethnicity, Beliefs About Parenting, Stress, and Cognitive-Emotional Processes. *Journal of Family Psychology*, 14, 380-400.
- Prinzie, P. (2004). Externaliserend probleemgedrag en opvoeding bij kinderen van vier tot negen jaar. *Kind & Adolescent*, 25, 55-67.
- Smit, F., Driessen, G. & Doesborgh, J. (2005). *Opvattingen van allochtone ouders over onderwijs: Tussen wens en realiteit*. Nijmegen, Nederland: ITS.
- Sowa, H., Crijnen, A A M., Bengi-Arslan, L., e.a. (2000). Factors associated with problem behaviors in Turkish immigrant children in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 35, 177-184.
- Stevens, G. J.M., Pels, T., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F. C., Vollebergh, W.A.M., Crijnen, A.A.M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behavior in The Netherlands comparing Moroccan immigrant with Dutch and with Turkish immigrant children and adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38, 576-585.
- Stevenson, H. C., (1994). Racial socialization in African American families: The art of balancing intolerance and survival. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 2, 190-198.
- Sturge-Apple, M.L., Davies, P. D., Cicchetti, D., Cummings, E. M., (2009). The Role of Mothers' and Fathers' Adrenocortical Reactivity in Spillover Between

Interparental Conflict and Parenting Practices. *Journal of Family Psychology*, 23, 215–225.

Taylor, R. D. & Oskay, G. (1995). Identity Formation in Turkish and American Late Adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 8-22.

Thompson, A., Hollis, C., Richards, D. (2003). Authoritarian parenting attitudes as a risk for conduct problems: Results from a British national cohort study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 12, 84-91.

Vandewater, E. A. & Lansford, J. E. (1998). Influences of Family Structure and Parental Conflict on Children's Well-Being. *Family Relations*, 47, 323-330.

Verdonk, P., Hooftman, W. E., Van Veldhoven, M. J. P. M., Boelens, L.R. M., Koppes, L. L. J. (2010). Work-related fatigue: the specific case of highly educated women in the Netherlands. *Int Arch Occup Environ Health*, 83, 309-321.

Yagmurlu B. & Sanson, A. (2009). Acculturation and Parenting Among Turkish Mothers in Australia. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40, 361-380.

Yaman, A., Mesman, J., Van Ijzendoorn, M.H. & Bakermans-Kranenburg M.J. (2009). Perceived family stress, parenting efficacy, and child externalizing behaviors in second-generation immigrant mothers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 45, 505-512.

Yaman, A., Mesman, J., Van Ijzendoorn, M.H. & Bakermans-Kranenburg M.J. (2010). Parenting and toddler aggression in second-generation immigrant families: The moderating role of child temperament. *Journal of Family Psychology*, 24, 208-211.

Yerden, I. (2010). *Schaamte en strategisch handelen. Opvoeding in Marokkaanse en Turkse gezinnen*. Amsterdam: Van Genneep.

Zagefka, H. & Brown, R. (2002). The relationship between acculturation strategies, relative fit and intergroup relations: immigrant-majority relations in Germany. *European Journal of Social Psychology*, 32, 171–188.